

CONSIDERENTE PRIVIND DIMENSIUNEA SUBIECTIVISTĂ A VALORILOR*Irina GÎNCU**Universitatea de Stat din Moldova*

În articol este abordată evoluția și configurarea ideii de valoare din perspectiva teoriilor subiectiviste ale valorilor. Aceste teorii au constituit prima reflecție filosofică despre valoare, care a fost considerată drept sursă a adevărului. Autorul cercetează problema dată analizând teoriile emotiviste, empirismul logic și voluntarismul, definitivând aportul acestora pentru evoluția teoriei despre valori.

Cuvinte-cheie: valoare, perspectivă psihologică, subiectivitate, intelect, dorință, simțuri, axiologie.

ON THE SUBJECTIVIST PERSPECTIVE OF VALUES

The article investigates the evolution and the development of the concept of value from the perspective of subjectivist theories of values. These theories were among the first philosophic reflections on values, which were considered to be the source of truth. The author does some research which is based on emotivism, logical empirism and voluntarism, trying to depict their contribution to the development of values theories.

Keywords: value, psychological perspective, subjectivity, intellect, wish, feelings, axiology.

Teza subiectivistă sau psihologistă susține că valoarea ar fi imanentă unei simple stări sufletești. Ea este expresia dorinței, voinței, sentimentelor și a trebuințelor umane. Valoarea reprezintă o modalitate subiectivă, corelativă structurii fiecărei conștiințe. Valoarea este definită ca un atribut al subiectivității, ca trăire interioară, ideal, preferință, interes, plăcere. Subiectiviștii adoptă o anumită formă de argumentare, care constată că nu există valori fără procese interne psihice, adică fără emoții și sentimente, acte de voință sau stări cognitive individuale. Are loc un act de apreciere care rezultă în valorizare.

Deci, dacă subiectivitatea este considerată a fi sursa valorilor, atunci și valabilitatea are conotație de subiectivitate individuală. Această abordare este sinonimă cu ideea că „tot ce-mi place mie are valoare”. Este greu de acceptat că trăirile psihice ale unei persoane sunt adevărate și unanim recunoscute de alți indivizi. Această dimensiune individuală a valorii subminează esențialmente subiectivismul axiologic. Ea nu este în stare să producă judecăți consistente nici despre natura binelui, nici a răului. Rațiunea umană sesizează reacții simple de plăcere sau neplăcere, de bine și de rău, nu doar ca reacții, ci ca valori, această relație presupunând ideea de reciprocitate între oameni.

După Petre Andrei, „valabilitatea valorii este obiectul logicii valorilor” [9 p.27.], iar psihologia studiază valoarea ca realitate psihică independent de orice considerație asupra valabilității sale. În acest context, psihologia arată geneza și elementele care compun valoarea, iar logica are scopul de a explica adevărul judecății de valoare. În plan etic, subiectivismul implică subordonarea valorilor și normelor preferințelor subiectului, pe când în psihologie subiectivismul se bazează mai degrabă pe introspecție.

Cercetările psihologice asupra valorilor sunt numeroase. Începând cu V.Gioberti, dezvoltarea filosofiei moderne este acuzată de „psihologism”, deoarece se presupune reducerea cunoașterii umane la modificările sensibile ale subiectului, în defavoarea judecăților care pot afirma ființa în sine.

Petre Andrei scrie că O.Kraus distinge două feluri de teorii psihologice ale valorilor:

- 1) teoriile personale, care optează pentru valoarea ca un produs personal, subiectiv al omului;
- 2) teoriile materialiste, care afirmă că valoarea este o însușire a unui obiect ce vine în contact cu omul.

Axiologul P.Andrei deosebește trei concepții psihologice:

- 1) Concepțiile personaliste, care consideră valoarea drept un fenomen pur subiectiv. Adepții acestor concepții susțin că valoarea nu este ca atare în lucruri, în afară de ființa umană. Tot ce este exterior are valoare numai pentru că corespunde unei trebuințe pur subiectiviste.
- 2) O concepție materialistă, care este mai veche și susține că valoarea este proprietatea unui obiect, atâta timp cât acest obiect are capacitatea de a fi de folos pentru trebuința sau plăcerea vieții omenești. Această modalitate de a înțelege viața este caracteristică concepției absolutiste a lumii care domina filosofia în sec. al XVII-lea. Otto Heyn afirmă că valoarea nu depinde de noi, ci e ceva „inerent lucrurilor, ce le aparține lor, fără o recunoaștere externă, fără judecata noastră” [9 p.29]. A.Höffler opinează că un

obiect are valoare numai când are capacitatea de a traduce un sentiment al valorii, iar Höffding afirmă că valoarea este o proprietate a unui obiect pentru a servi satisfacției umane.

- 3) Concepția a treia, care nu este nici subiectivistă, nici obiectivistă, este teoria simțirii intenționale. Autorul acestei teorii a evidențiat rolul afectivității, însă a redus sfera valorii la trăirile emoționale. După M.Scheller, în constituirea valorii există un element aprioric, numit și dispoziție de valori, care este invariabilă. Experiența umană este o ocazie în care această dispoziție, inerentă subiectului, se actualizează.

În filosofia modernă și postmodernă teoriile subiectiviste ale valorilor pot fi studiate din perspectiva următoarelor abordări: emotivism, empirismul logic și voluntarism.

În concepțiile reprezentanților *emotivismului*, valoarea reprezintă o legătură între o conștiință verificatoare și un obiect, relație în care subiectul își obiectivează predispozițiile psihice către valoare. Orice reprezentare sau impresie este legată de sentimente de plăcere/neplăcere, aprobare/dezaprobar, anumite stări sufletești care se impun ca sentimente însoțitoare ale valorilor. Ființa umană se bazează pe aprecieri și sentimente și nu există ceva de gradul corect sau incorect „în mod obiectiv”. Fiindcă se exclude ideea că judecățile de evaluare ar putea fi adevărate sau false, emotivismul este o formă a noncognitivismului.

În 1710 George Berkeley scria că limbajul deseori servește atât pentru a provoca sentimente, cât și pentru a expune idei. Câteva decenii mai târziu, în 1751, David Hume a constatat că moralitatea este legată de fapte, dar este determinată de sentimente.

În secolul al XX-lea primele formulări ale emotivismului se găsesc în operele lui C.K. Ogden și I.A. Richards. J.G. Kreibig deosebește patru elemente la care se reduce viața omenească: sentimentul care stă la baza valorii, iar senzația, gândirea și voința sunt niște condiții în care apare valoarea. G.Schmöller afirmă că la baza oricărei stări sufletești se află sentimentul. Valoarea cauzată de sentiment este condiționată de doi factori: dispoziția individuală și atmosfera socială. Odată cu evoluția experienței, valorile se schimbă. Prin urmare, Schmöller este primul care introduce factorul social, pe lângă cel individual, în constituirea valorii.

Emotiviștii consideră conștiința drept un fenomen pur intelectual, uneori contradictoriu cu sentimentul. A.Meinong consideră sentimentul drept condiție a valorii numai atunci când subiectul prin acest sentiment ia o atitudine față de anumite obiecte. Deci, valoarea se atribuie obiectului care produce plăcere sau suferință. În cazul când sentimentul valorii nu este cauzat de un obiect, apare problema legăturii dintre obiectul și subiectul valorii. După A.Meinong, în atare situație, *judicata* stabilește această legătură între valoare și lucruri inexistente. De aici rezultă că sentimentul valorii este un sentiment al judecății. Când în sufletul individului există *convingerea*, atunci există judecată și sentiment al judecății. Convingerea indică spre existența sau nonexistența unui obiect, deci se produce un sentiment al judecății. În cazul nonexistenței obiectului, acest sentiment al judecății este ghidat de sentimente ale fanteziei care indică spre valori false.

Potrivit concepției emotiviste, în poziția sa față de obiect, individul reacționează printr-un anumit sentiment: 1) al existenței, deoarece bunurile reale provoacă o reacție subiectivă; 2) al inexistenței; 3) al dorinței; 4) al fanteziei. Aceste sentimente produc valorile trăite ale individului. Concepția lui A.Meinong este ceva mai complicată față de cea a contemporanilor săi, deoarece în alcătuirea valorii, pe lângă elementul afectiv, un rol însemnat revine elementului intelectual.

G.Forsengrive vorbește despre culoarea afectivă deosebită a sentimentelor. Legile omenești esențiale se aseamănă, astfel încât sentimentele omenești devin universal răspândite și alcătuiesc baza generală a oricărei valori formulate de oameni.

În versiunea lui A.J. Ayer a emotivismului, conceptele etice sunt pseudoconcepte, dar care au funcția de a exprima stări sufletești. Judecățile morale nu sunt judecăți empirice și, respectiv, nu pot fi verificate. Aceste judecăți sunt într-o legătură strânsă cu atitudinile, dar se constată lipsa valorii adevărate, deoarece ele nu pot fi înțelese ca enunțuri despre acele atitudini. Pentru A.Ayer, enunțurile morale sunt expresii de aprobare și nu de aserțiune. În timp ce aserțiunea de aprobare este întotdeauna însoțită de o expresie de aprobare, expresiile, la rândul lor, pot exista fără aserțiuni. Exemplul pe care îl demonstrează A.Ayer sunt cuvintele „oboseală/ plictiseală”, care pot fi exprimate prin aserțiunea „eu sunt obosit” sau prin nonaserțiuni, ca tonalitatea vocii sau alte enunțuri verbale.

În discursul moral, judecățile nu sunt factuale, ci expresii pur emoționale care traduc atitudinile subiectului. A.Ayer este de părere că prezența unui simbol etic într-o propoziție nu adaugă nimic conținutului ei factual. Factual este numai conținutul judecăților descriptive, pe când judecățile morale sunt subiective sau emotive.

Poziția lui A.Ayer a suferit transformări datorită lui Ch.Stevenson. Filosoful american acceptă afirmația lui A.Ayer precum că judecățile de valoare exprimă sentimentele vorbitorului, dar adaugă că aceste judecăți conțin un element *imperativ*, care are intenția de a schimba sentimentele interlocutorului și acest component este foarte important.

În timp ce Ayer vorbește despre valori și dezacordul referitor la controversele aplicării valorilor la o anumită situație, Ch.Stevenson vorbește despre atitudini și despre diferențe de convingeri. Ch.Stevenson a completat emotivismul cu ideea că termenii etici sunt deseori folosiți pentru a genera sentimente auditorului, uneori chiar în scopuri persuasive.

În acest context, reiese că propozițiile etice nu au proprietăți, sentimente și emoții, iar funcția persuasivă a acestora încearcă îndreptarea tuturor acțiunilor altora într-o direcție dorită. Argumentele logice sunt numite de către Ch.Stevenson „mijloace psihologice de sugestie”. În această viziune, etica este o activitate neutră și nu poate ajuta individul să adere la un punct de vedere moral. Din această cauză, concepția emotivistă a lui Ch.Stevenson este considerată mai mult decât o teorie, un punct de vedere metaetic care nu vorbește etic, ci gândește pe marginea eticii.

Emotivismul a fost o doctrină dominantă în lumea anglo-saxonă a anilor 1930-40, iar în anii 1950 a fost înlocuit de *prescriptivism*. Ca o teorie semantică, prescriptivismul se concentrează pe raționamentele despre judecățile etice în funcție de care se iau deciziile morale. Judecățile de tipul „se cuvine să...” sunt prescriptiviste, aidoma imperativelor simple, iar prescriptivitatea are sarcina de a explica. Prescriptivismul pune în discuție probleme etice, caută, dar nu dă explicații ca în cazul explicației morale.

În acest context, capătă amploare așa-numita *filosofie lingvistică*. Această abordare era un pattern de filosofare, în interiorul căruia se spera ca toate problemele filosofice tradiționale să fie reformulate și rezolvate ca probleme de limbaj. Filosofia lingvistică oferea metode de analiză și de clarificare a limbajului pentru a rezolva diverse probleme privind înțelegerea lumii.

Filosoful de la Oxford, R.Hare, afirma că limbajul moral are ceva comun cu imperativele obișnuite, trăsătură esențialmente prescriptivă, ceea ce înseamnă că judecățile morale trebuie să fie un ghid al comportamentului. Regulile care guvernează limbajul prescriptiv sunt cu totul altele decât cele ale limbajului descriptiv. În limbajul prescriptiv, omul are libertatea să decidă, ceea ce nu se poate întâmpla în limbajul cunoașterii. R.Hare era convins că prima sarcină a filosofiei morale este înțelegerea mai bună a problemelor morale prin înțelegerea cuvintelor morale, ceea ce ne ajută să gândim mai rațional.

După R.Hare, dezacordurile dintre filosofi pot fi rezolvate prin eliminarea confuziilor din limbaj. Ceea ce propune Hare este o teorie unificată a moralei, fundamentată în stil kantian, adică a priori, locul „metafizicii morale” fiind luat de o logică a limbajului moral. R.Hare a avut un rol central în filosofia morală a secolului trecut, încercând să demonstreze că scopul discursului moral este de a ne îndruma acțiunea, propriile noastre angajamente morale fiind dezvoltate prin acțiunile noastre.

Ca și orice teorie filosofică, concepțiile emotiviste ale valorilor au avut parte de o bună critică. F.Krueger îi reproșează lui A.Meinong că a pus valoarea în dependență de plăcere. F.Krueger afirmă că valoarea nu poate fi redusă la sentimentul de plăcere și că la baza valorii nu stă așteptarea plăcerii.

Th.Lipps critică introducerea judecății ca fundament al valorii. Cercetătorul afirmă că dacă sentimentul valorii e un sentiment al judecății, atunci el reprezintă în același timp și un sentiment de plăcere rezultat din conștiința realității sale. În acest fel, valoarea ar cuprinde în sine și realitatea. Sentimentul valorii, în opinia lui Th.Lipps, e plăcerea legată de sensul unui lucru, nu de existența lui.

Explicația psihologistă a valorilor poate fi înscrisă și în aria empirismului logic. Particularitatea empirismului logic constă în reducerea experienței la ceea ce oferă simțurile și la ceea ce poate fi controlat numai prin intermediul lor. În afara faptului că toate noțiunile derivă din experiență, tot pe ea se bazează și valoarea legăturilor lor, adică a tuturor propozițiilor.

Empirismul logic nu acceptă abstracțiunea, care conduce de la particular la universal și poate admite numai generalizări de experiențe probabile, dar nu neapărat adevărate. În viziunea empiristă, simțurile constituie fundamentul și cea mai sigură de cunoaștere, iar ideile sensibile sunt cunoștințe primare și autentice. În acest context, intelectul nu produce informații noi, ci are rolul de a combina în diferite moduri cunoștințele sensibile.

Potrivit empiriștilor, intelectul este prezent pe segmentul cunoașterii sensibile, fie pentru a orienta observațiile, ca la F.Bacon, fie pentru a conștientiza diferite stări sensibile ca la J.Locke. Când intelectul este relativ autonom față de simțuri, acesta produce și idei apriorice, cum ar fi cunoștințele matematice.

Empirismul logic continuă să înțeleagă filosofia ca logică analitică a limbajului științei. Prin înțelegerea limbajului se are în vedere structura gândirii. Reprezentanții acestei teze, membrii Cercului de la Viena, arată o atitudine antimetafizică accentuată, limitarea oricărei cunoașteri pozitive la științele speciale și o aversiune extremă față de orice forme ale metafizicii.

Rudolf Carnap este preocupat de problema valorilor văzută prin prisma subiectivității. Înscriindu-se în aria empirismului logic, R.Carnap ajunge la concluzia că este aproape imposibil a elabora o teorie a valorilor comprehensivă, din cauza dependenței valorilor de interesele și dorințele umane.

În concepția lui R.Carnap, toate valorile sunt fără sens, afirmațiunile cu privire la valori sunt incomplete, deoarece nu au la baza lor nicio evidență logică și nici științifică, iar ideea că valorile sunt universale este greșită. Astfel, R.Carnap afirmă că valorile își au geneza în interesele umane, care cu timpul devin norme sau legi. Spre exemplu, regula „să nu minți” vine din experiența umană care exclude minciuna. Valorile, pentru R.Carnap, sunt niște principii fundamentale care stau la baza faptelor, iar pentru o cunoaștere mai adâncă a faptelor omul trebuie să-i cunoască valorile.

Analizând judecățile de valoare, R.Carnap insistă pe ideea că propozițiile axiologice exprimă o stare emoțională, subiectivă. Din acest motiv, judecățile de valoare nu redau nimic sub aspect cognitiv, deci nu sunt nici adevărate, nici false, având doar o semnificație expresivă.

Axiologia empirismului logic capătă accente noi în opera matematicianului și fondatorului filosofiei analitice Bertrand Russel. Cu toate că a cugetat mult asupra valorilor, B.Russel era inițial convins că acest subiect nu aparține domeniului filosofiei. În perioada timpurie a activității, B.Russel a fost puternic influențat de G.F. Moore, crezând pe atunci că faptele morale sunt obiective, dar cunoscute prin intuiție. Mai târziu B.Russel susține ideea lui David Hume, care afirmă că conceptele etice produc valori subiective, care nu pot fi direct observabile. De aici B.Russel trage concluzia că propozițiile etice nu au sens, dar sunt în cel mai bun caz niște expresii ale preferințelor și atitudinilor.

B.Russel nu a încercat să construiască o teorie despre valori, considerând că acest lucru ține de obligațiunea psihologilor. Considerând că valorile nu pot fi nici adevărate și nici false, filosoful era de părere că, respectiv, ele nu pot fi analizate rațional. Astfel, B.Russel propune un așa-numit program al reformei morale. Acest program ar presupune un set de scopuri general umane însoțit de metode persuasive nonraționale și argumentate din punct de vedere psihologic, al științelor sociale, al istoriei și al „bunului simț”. B.Russel adaugă că acest set de scopuri umane vor fi atinse numai dacă oamenii s-ar supune unui *cod moral reformat*. Judecățile despre bine și rău trebuie să fie optative, fapt ce se datorează experienței personale.

Subliniind rolul judecății de valoare în sfera acțiunii umane, B.Russel considera valoarea dependentă de sentimentele noastre. El recunoaște că nu a găsit un criteriu obiectiv pentru a dovedi în mod intrinsec ceea ce este valoare, deoarece în discuția despre valori nu știe nimeni precis cine are dreptate.

Concepția filosofică a lui Ludwig Wittgenstein a fost direct influențată de către adepții Cercului de la Viena, membrul căruia L.Wittgenstein a fost alături de Gustav Bergmann și Rudolf Carnap. Membrii acestui cerc au promovat reînvierea pozitivismului și al empirismului logic, numit și neopozitivism sau pozitivism logic. Caracteristică pentru această grupare este combinarea empirismului cu interpretarea convenționalistă a gândirii logice.

L.Wittgenstein consideră ca judecățile de valoare nu au sens și nu reflectă valori ale adevărului. O aserțiune morală este o relație posibilă, deci nu poate fi adevărată sau falsă, susține el, și dacă nu poate fi adevărată sau falsă, ea nu are sens. Observăm o incoerență în observațiile lui L.Wittgenstein: pe de o parte, se afirmă lipsa sensului; pe de altă parte, statutul logicii acestor afirmații este acceptat, dar nu este explicat.

Tot el consideră că valoarea este prea independentă de cercetările empirice. Această independență este atât de evidentă, încât se ajunge la situația când distincția dintre valoarea pozitivă și cea negativă își pierde relevanța și sensul. Filosoful consideră că o valoare este relativă dacă este în relație cu un oarecare standard. Spre exemplu, o operă de artă are valoare relativă pentru că corespunde unor principii estetice. L.Wittgenstein înțelege aceasta drept o ascundere a unui fapt obișnuit și nu drept o valoare adevărată. Dacă valoarea relativă se subordonează unui standard, atunci valoarea absolută nu se bazează pe niciun standard, deci nu poate fi rațională sau irațională, rezonabilă sau irezonabilă. Concomitent, judecățile de valoare sunt în esență „a-raționale”.

Când se vorbește despre morală, trebuie „păstrată tăcerea”. După L.Wittgenstein, tot ce se spune despre domeniul eticii va conduce la propoziții lipsite de sens; adică, despre ceea ce nu se poate vorbi trebuie să se tacă. Astfel, ceea ce este important nu se poate spune, deoarece limitele limbajului sunt limitele înseși ale lumii.

Empiriștii l-au înțeles pe om mai ales ca pe o ființă sensibilă, care suferă influențele din mediul natural și cel social. Ei pun accentul pe afectivitatea umană, pe care au perceput-o în strânsă legătură cu latura senzorial-perceptivă a omului. Ei nu au ignorat, însă, nici importanța rațiunii și voinței omului și nici libertatea umană. Pe plan critic, se constată că datele empirice, subiective nu garantează o corespondență oportună cu lucrurile și calitatea lor. „Opoziția clasică dintre empirism și raționalism” pare a nu mai fi productivă. Cele două demersuri au puncte tangențiale care se referă la demersul intelectual sprijinit pe anumite principii comune, iar în plan gnoseologic ambele orientări împărtășesc ideea că există surse ultime ale cunoașterii.

Teoriei empirismului logic i se opune teoria voluntaristă, potrivit căreia se afirmă primatul voinței asupra intelectului. Voința este absentă în gândirea clasică și medievală. Voința începe să se prolifereze ca concept cu I.Duns Scotus, care a accentuat libertatea voinței lui Dumnezeu. R.Descartes face din voință momentul determinant al procesului cunoscător, iar A.Schopenhauer a vorbit despre voluntarismul metafizic, văzând în voință esența lumii.

Concepția voluntaristă deduce valoarea din voință sau dorință. Această teză presupune o legătură dintre sentiment și dorință, în sensul că nu poate fi nimic dorit, dacă nu este important pentru sentimentul individului. Ch.Ehrenfels vede valoarea în raport cu dorința sau tendința. În numeroasele lucrări despre valoare ale lui Petre Andrei găsim următoarea idee: „Valoarea este raportul obiectiv al unui lucru cu o dorință omenească îndreptată asupra lui” [9 p.36]. După Ch. Ehrenfels, dorința nu poate fi actuală, ci potențială, altfel nu ar exista dorințe potențiale. P.Andrei a criticat această poziție a lui Ch.Ehrenfels, deoarece a pus valoarea în dependență de dorință și nu a făcut deosebirea dintre plăcere și valoare. Plăcerea este momentană, afirmă filosoful român, iar valoarea persistă chiar dacă nu produce plăcere. F.Krueger vede în dorință ceva trecător, momentan, pe când valoarea este ceva constant și complex.

Voluntarist devine și R.Eisler, când afirmă că valoarea unui lucru constă în puterea sa de a mulțumi o trebuință, de a realiza un scop dorit, de a da satisfacție voinței.

Un voluntarism deosebit prezintă concepția lui H.Münsterberg, care critică scepticismul și relativismul filosofic. Un filosof trebuie nu doar să critice, ci și să deschidă perspective noi. Münsterberg este pentru o filosofie nouă, care va face dreptate tuturor cunoștințelor și aspirațiilor secolului al XX-lea. Filosoful conchide că orice conținut al intereselor, impresiilor sau gândurilor derivă din dorința umană. Totul este valoros, dacă se acordă voinței sau plăcerii. Münsterberg recunoaște, totuși, că nu orice valoare presupune o voință. Uneori voința poate cauza o dispoziție mentală după care obiectul este valoros, dar nu redă senzația de plăcere.

În concepția lui Münsterberg, în sistemul de finalități individuale nu se mai poate găsi valoare adevărată sau universală, deoarece raportul scopului cu personalitatea dă naștere unor valori temporare și condiționate. De aceea, valorile universale nu sunt nici fizice, nici psihologice, dar aparțin unei esențe supraindividuale a lumii. În acest context, valorile ar cuprinde trei grupuri de valori: valori de conservare, de conformitate și de activitate. Fiecare grup cuprinde, la rândul său, alte trei grupuri; astfel, se ajunge la un sistem format din 24 valori, la care se adaugă și „valorile perfecțiunii”. Voința care dă naștere valorilor este una pură, nedeterminată de plăcere sau neplăcere, se conservă sau se armonizează cu ea însăși până se desăvârșește. Putem afirma că concepția lui Münsterberg despre valoare este voluntaristă și metafizică.

Filosoful Louis Lavelle abordează valoarea într-un mod diferit. Valoarea, după L.Lavelle, vine din spirit și exprimă totdeauna raportul lucrurilor și spiritului. Spiritul este definit ca o activitate personală specifică individului, ceea ce înseamnă că valoarea provine totuși din individ, dar subzistă fără individ. Da aici reiese că valoarea își are originea în individ în măsura în care doar acesta, ca spirit, decide ceea ce este sau nu este valoare, în măsura în care conștiința acestuia sau trăirea cea mai pură face posibilă transformarea valorii în act, care este totdeauna „un dincolo”. L.Lavelle afirmă că valoarea nu se transformă niciodată în dat; valoarea este în același timp un dincoace de subiect, de activitatea spiritului.

Ideea că valoarea vine din spirit denotă că nu omul, ci spiritul absolut este măsura tuturor lucrurilor și tot spiritul este arbitru și sursa tuturor valorilor. L.Lavelle recomandă subiectului axiologic să se smulgă din starea de inerție, pasivitate și indiferență. Aceasta înseamnă că, pe plan axiologic, individul își satisface cerințele interioare ale universului său psihic și spiritual. Acest act înseamnă asumarea valorii, transformarea și actualizarea ei în experiența lumii.

L.Lavelle identifică experiența cu ansamblul de cunoștințe asupra spiritului absolut sau cu un fel de revelație, cu un act de credință și nu de realizare a unor cunoștințe și deprinderi reale. Filosoful francez nu neagă existența unei experiențe concrete și obiective, ci neagă funcționalitatea acesteia în înțelegerea valorilor, deoarece valoarea este subiectul unei experiențe spirituale și nu concrete.

În concepția filosofului francez, valoarea nu poate fi obiect de cunoaștere senzorială și nici rațională. Punctul de vedere neospiritualist esențial în lumea valorilor este de a simți, de a dori, de a estima și de a voi. Valoarea, afirmă filosoful, va depinde totdeauna de inițiativa unei voințe particulare și se manifestă prin voință și curaj.

Pentru L.Lavelle valoarea este ideală, deci nu se raportează la obiect, la dat sau la realitatea fenomenală. Semnificația ontologică a valorii este inseparabilă funcției, deoarece ființa este cea care o fundează. Filosoful identifică spiritul și ființa, de unde și concluzia că ființa este însăși o valoare supremă, absolută și fundamentală.

L.Lavelle încearcă să ne convingă că la valoare nu se poate ajunge pe calea rațiunii sau a cunoașterii raționale. Valoarea nu poate fi nici transformată în cunoaștere. Filosoful francez nu merge atât de departe încât să ajungă la o izolare metafizică a facultăților intelectuale de cele psihice. El precizează că intelectul și voința se află într-o legătură indestructibilă și alcătuiesc unitatea invizibilă a conștiinței noastre. Pentru el, unde există valoare există om, iar unde există om există voință. Fără om, deci fără voință, valoarea ar fi de neconceput, iar însăși existența valorii ar deveni un nonsens. Niciun om, subliniază L.Lavelle, nu are ca scop ultim al activității sale o creație materială. Creația materială este doar un instrument al progresului.

De pe poziții idealiste, filosoful neospiritualist afirmă că dominarea lumii de către știință și tehnică este o idee falsă, o prejudecată. Ceea ce este adevărat este progresul spiritual sau interior.

Ioan C.Ivanciu susține: „Deși eforturile lui Lavelle sunt vizibile, trebuie spus că axiologul francez nu reușește să depășească limitele unei interpretări subiectiviste și psihologice” [7, p.122]. Lavelle izolează sentimentul, voința și dorința de contextul social sau le raportează la factori asociale. El se ferește să ofere valorii un caracter pur subiectiv, însă apreciază eronat că a recunoaște obiectivitatea valorii nu înseamnă decât a obliga eul să părăsească limitele ființei sale.

Axiologul francez nu a înțeles imposibilitatea explicării psihologice a valorilor. El, de asemenea, nu a dorit situarea axiologiei în ansamblul științelor umaniste. Aceasta iar fi deschis dimensiuni noi în abordarea științifică a fenomenului axiologic.

În tradiția filosofică românească, întreaga operă a lui Eugeniu Speranția cuprinde cercetarea stării de atenție, valențele ei și tendințele psihice împreună cu fondul apreciativ și talentul individului în capacitatea de a crea valori. Toate acestea împreună oferă continuitatea creării valorilor, iar această continuitate este exercitată prin puterea de *persistență*. E.Speranția explică persistența individului în primul rând prin dorința de a crea, mai apoi prin talentul și puterea de inventivitate în a gândi, propune și realiza valori noi. Astfel, E.Speranția raportează valoarea la trăirea interioară a individului. Pentru gânditorul român valorile constituie o lume aparte, unde se afirmă și trăiesc o viață proprie, asemănătoare în multe puncte de vedere cu cea a indivizilor. În spațiile acestei lumi intră și omul ca valoare cu comportamentul său în parte valoros.

E.Speranția înaintează ideea că în satele acțiunii insului social ca creator de valori sunt:

- a) voința de evadare din actual;
- b) voința de a eterniza și a universaliza valorile;
- c) voința de comuniune sau de împărtășire a valorilor.

În primul caz, explică E.Speranția, omul își satisface o dorință cultural-spiritual-morală. În cazul al doilea, împlinirea realităților volitive trece prin procesele psihice și se transformă în „chip de atitudine axiologică”. Această atitudine este o relație între conștiință și valoare, obiect și relație. În acest tip de angajare se impune „momentul axiologic”. În cazul al treilea se relevă voința de exteriorizare a valorilor. Această stare a individului de exteriorizare a valorilor este numită de E.Speranția *Alter*. Ea de asemenea cuprinde puterea și voința de a crea și de a deveni purtător de valori.

Conceptul valorii studiat în contextul socialului și cel cultural se găsește la M.Ralea. Demersul axiologic al filosofului român se bazează pe ideea că valoarea nu există fără afirmarea unei dorințe sau fără o nevoie de posesiune care pleacă din suflet. Acest demers constată și o relație dintre subiect și obiect.

M.Ralea proiectează lumea valorilor la confluența *datului*, care este și natura *construitului*, specific faptei și activității umane, iar activitatea umană înseamnă creare de valori în toate domeniile. Altfel spus, M.Ralea pune în centrul lumii valorilor ideea de om, iar matricea lumii valorilor, în concepția lui M.Ralea, este: individul, comunitatea umană din care face parte, cultura și intensitatea acesteia. În acest sistem filosofic, rostul și existența omului este *acțiunea*. Acțiunea umană în procesul de creare, valorificare și consum vine din pozițiunile psihologice ale insului creator.

Ca psiholog, M.Ralea acordă prioritate și pune în evidență *trăirea* insului creator, dorința și nerăbdarea acestuia de a-și transpune personalitatea în valori. În devenirea axiologică, notele definitorii ale puterii de creație a individului sunt: puterea de gândire, cultura, bunul simț, prezența de spirit, talentul. Câteodată, afirmă filosoful, valorile create de om „artificializează viața socială până la neînțeles cu nenumărate creațiuni factice, uneori absurde și inutile, cel puțin în parte” [apud 8, p.221]. Stoparea acestei direcții distructive a culturii o poate face morala, impunerea noțiunilor de *adevăr*, *bine* și *frumos* în viața socială, adică conservarea ființei umane.

M.Ralea este totalmente preocupat de explicarea omului văzut ca un „sistem de rațiune practică”. Caracteristica viziunii axiologice a lui M.Ralea este individul în calitate sa de ins social creator de valori, care doarește să cuprindă și să explice varietatea faptelor și activităților sociale proiectate în antropologia filosofică.

În critica adusă adepților voluntarismului se înscrie W.Windelband, care afirmă că orice sentiment este o voință de plăcere sau de respingere a valorii. P.Andrei consideră voluntarismul unilateral, pentru că pleacă de la premise greșite. Din punct de vedere psihologic, considerația precum că sentimentul și voința sunt realități originare este falsă. Voluntariștii nu au realizat că intensitatea dorinței de realizare a unei valori depinde de valoarea însăși.

H.Schwartz afirmă că uneori conștiința valorii nu este însoțită de conștiința scopului. După el, voința nu are un obiect și, deci, nu are reprezentarea unui scop. Adică, noi voim uneori fără a avea un scop. H.Schwartz stabilește natura instinctivă a voinței sau a unor volițiuni. Instinctivitatea voinței este criticată de P.Andrei: „Voința noastră este determinată de motive și mobile, deci de reprezentări și sentimente” [9, p.42].

Astfel, reabilitarea sentimentului, considerat ca sursă a adevărului, ca mijloc de orientare a omului în raport cu ceea ce îl înconjoară, s-a conturat în teoriile subiectiviste ale valorii, unde valoarea este expresia dorinței, voinței, sentimentelor și a trebuințelor umane. Se adoptă o anumită formă de argumentare, care constată că nu există valori fără procese psihice interne, subiectivitatea fiind deci considerată sursa valorilor. Deși fiind într-un fel limitată, această perspectivă a valorii a deschis calea evoluției valorilor spre diverse domenii și cunoștințe, care au contribuit enorm la încercarea de a răspunde la întrebările: *Ce este valoarea? Care este geneza valorii? Omul creează valorile sau valorile dau existență omului?*

Bibliografie:

1. BERNARD, V. *Dicționar al gândirii sociologice*. Iași: Polirom, 2009. ISBN 978-973-46-0607-8
2. BOBOC, A. *Idei contemporane. Confruntări de idei în filosofia contemporană*. București: Editura Politică, 1983.
3. CULDA, L. *Omul, valorile și axiologia*. București: Editura Academiei Române, 1982.
4. GULIAN, C.I. *Axiologie și istorie*. București: Editura Academiei Române, 1987.
5. HOFFMAN, O. *Știință-Tehnologie-Valori*. București: Lumina LEX, 1999. ISBN 973-588-157-8
6. ILUȚ, P. *Structurile axiologice din perspectiva psihosocială*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1995. ISBN-973-30-4892-5
7. IVANCIU, C.I. *Ființa și valoarea în gândirea filosofică a lui Louis Lavelle*. București: Editura Academiei Române, 1979.
8. MĂCIU, M. *Știința valorilor în spațiul românesc*. Vol. 1. București: Editura Academiei Române, 1995. ISBN-973-27-0530-2
9. PETRE, A. *Filosofia valorii*. Iași: Polirom, 1997. ISBN 973-683-017-9

Prezentat la 30.05.2013